

Goněk, Vladimír

Výsledky a perspektivy historiografie vzniku SSSR

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1986, vol. 35, iss. C33, pp. [43]-51

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101941>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR GONĚC

VÝSLEDKY A PERSPEKTIVY HISTORIOGRAFIE VZNIKU SSSR

Problém vzniku SSSR jako jedné z podstatných součástí řešení národnostní otázky v sovětské zemi se stal předmětem zpracování v sovětské historiografii ještě ve dvacátých letech, intenzivněji pak od druhé světové války s kulminací zájmu k okrouhlým výročím VŘSR a vzniku SSSR. Práce z dvacátých let mají převážně ještě charakter bezprostředního odrazu skutečnosti, jsou příznačně právněformalistickým přístupem, povětšinou vznikaly i v úzké souvislosti s praktickým řešením otázek zdokonalování sovětské federace. Přes své značné abstrahování od obecněhistorických problémů, včetně politických dějin, přínos těchto prací spočívá zejména v načrtnutí řady otázek, mj. podstaty socialistické federace, principů sovětského svazového státu, suverenity svazových republik, náplně pojmů autonomie, federace aj., které inspirují ke komplexnímu řešení dodnes.¹

V etapě čtyřicátých a první poloviny padesátých let sovětská historiografie přešla k širší pramenné základně a ke studiu vzniku SSSR nejen z právněhistorického, ale i z obecněhistorického hlediska. Jedním ze základních děl tohoto období je práce M. I. Kalinina k 20. výročí vzniku SSSR, vycházející zvl. ze základních materiálů ústředních orgánů bolševické strany a sjezdů sovětů a mající současně i memoárový podtext a specifický aktuálněpolitický význam.² V návaznosti na Kalininovu práci pokračili ve studiu vzniku SSSR zvl. právník I. P. Trajnin³ a historička Je. B. Genkina;⁴ pod jejím vedením se objevil roku 1949 i první obsáhlejší sborník dokumentů ke vzniku SSSR,⁵ jemuž je však dnes vytykána řada závažných nedostatků a proluk.

Ve známých souvislostech poloviny padesátých let se sovětské společenské vědy výrazněji obrací k V. I. Leninovi jakožto teoretickometodologické základně. A tak mj. představy z předcházející etapy (často podvědomé), že J. V. Stalin (mj. jako lidový komisař národnostních věcí) se ve srovnání s Leninem věnoval národnostní otázce ve větším objemu a systematictěji a že tudíž právě jeho práce musí být východiskem pro každé bádání o vzniku SSSR, zvl. pak jeho teze k národnostní otázce pro XII. sjezd KSR b, se začaly vytrácet. Výzkumy této etapy jsou příznačně dalším rozšířením pramenné základny i dílčích sledovaných otázek. Otevření nových obzorů znamenala ještě práce S. M. Jakubovské o sjednocovacím hnutí za vytvoření SSSR⁶ poukázáním na vý-

znam dokumentů vedoucích orgánů jednotlivých sovětských republik. Pokušem o zcela nový a komplexnější přístup k procesu vytváření SSSR se staly práce O. I. Čistjakova o vzájemných vztazích sovětských republik do vytvoření SSSR a zvl. V. M. Kuricyna specificky ke vztahům USSR a RSFSR,⁷ které dodnes neztratily svou aktuálnost; sám Kuricynův přínos byl plně doceněn až podstatně později. Oba autoři (nově) vycházejí z náčrtu zvláštností vzniku sovětské moci v jednotlivých republikách a přinášejí výsledky sond do nových archivních materiálů i zužitkování právě vycházejících nových edic dokumentů.

Hlavní linie historiografie vzniku SSSR však šla poněkud jinou cestou, ve směru znovuobjevování významu prací V. I. Lenina. S vydáváním řady dosud nepublikovaných Leninových prací k dané problematice (včetně řady dokumentů základního významu jako např. Leninovy kritiky Stalinova plánu autonomizace ze září 1922) byly intenzivně studovány i již dříve publikované Leninovy práce a hledány souvislosti s dokumenty ústředního výboru strany. Ještě roku 1956 publikovaly Z. Levinová a A. Romanovová v Pravdě studii o úloze V. I. Lenina ve vytváření SSSR, S. I. Jakubovskaja k téže otázce v časopise *Kommunist*, V. V. Pentkovskaja v *Voprosach istorii*.⁸ Tak bylo dáno náležité jádro i zaměření proudu, který se již od konce čtyřicátých let speciálně soustřeďoval na význam činnosti bolševické strany pro vznik SSSR. Vzápětí následovala celá řada děl věnovaných Leninově úloze v procesu formování SSSR, jeho teoretickému rozpracování problematiky socialistické federace, problematiky mnohonárodnostního socialistického státu.⁹ Ze záplavy prací k tomuto tématu však některé studie zvl. počátkem šedesátých let šly až k extrémním, historicky nepodloženým odsudkům Stalinovy úlohy.

Ve stejné době se objevily trojí významné edice dokumentů; v letech 1959—1965 byly vydávány dokumenty sjezdů sovětů jednotlivých republik,¹⁰ od roku 1957 vycházely dokumenty k revolučnímu roku 1917 a občanské válce na jednotlivých národnostních okrajích i dokumenty sjezdů a konferencí jejich komunistických stran;¹¹ ze sledovaného hlediska pak bylo nejvýznamnější první vydání (ke 40. výročí SSSR) sborníku dokumentů Komunistická strana — inspirátor a organizátor sjednocovacího hnutí ukrajinského lidu za vytvoření SSSR.¹² K uvedeným edicím se řadí nové syntézy dějin národních sovětských republik a dějin jejich komunistických stran, jejichž pojetí začalo překonávat zjednodušené regionalistická hlediska. Tato vydání se stala základem pro překonání představ, že cesta ke vzniku SSSR (povětšinou se používá termín sjednocovací proces sovětských republik) byla v podstatě realizována na bázi iniciativy shora, s rozhodujícím významem dekretů a usnesení celoruských státních a stranických orgánů. Badatelský záměr, s nímž poprvé vystoupila ještě Jakubovskaja, tak mohl vejít do širšího povědomí, byť zatím nebyl doveden do důsledků; začal se výrazněji brát v úvahu význam iniciativy zdola, analyzovaly se rovněž otázky vzniku národní státnosti a jejího upevňování.

K národnostní otázce a sjednocovacímu procesu sovětských republik na Ukrajině vyšly v letech 1962 a 1963 práce M. I. Kuličenka, založené na množství nového materiálu.¹³ Celá vlna analogických prací vycházela později (řada z nich pak k 50. výročí SSSR) i k ostatním národnostním oblastem. Nemalý význam měly i syntézy dějin státu a práva některých sovětských republik, vydané v 60. letech,¹⁴ jejichž značná část je věnována ustavení sovětské národní státnosti a formování SSSR.

Dalším významným činitelem se staly závěry jednání celosvazové konference o otázkách národní státnosti roku 1964 v Dušanbe. Výzkum začal výrazněji pokračovat rok 1922 popř. 1924, vývoj národní státnosti a vývoj SSSR jako svazového státu se analyzoval i pro následující etapy až do současnosti. První významný krok však učinila již dříve S. I. Jakubovskaja shrnutím problematiky počátků SSSR jako svazového státu (za léta 1922—1925).¹⁵ Konference dala rovněž impuls k ustavení autorského kolektivu pro dvousvazkovou syntézu vývoje národní státnosti v SSSR, vydanou 1968 a 1970; doplněné vydání se objevilo roku 1972, téhož roku i nový pohled S. I. Jakubovské na vývoj sovětské federace v letech 1922—1936.¹⁶ Hlubší odhalení charakteru vývoje SSSR jako federace pak otevíralo nové rozměry pro chápání samotného vzniku SSSR.

Dvě výročí na počátku 70. let souvisí s dalšími výsledky historiografie vzniku SSSR. Sté výročí narození V. I. Lenina inspirovalo mj. k vydání několika desítek knižních titulů sledujících z mnoha úhlů úlohu Lenina ve vytváření sovětského ústavního práva, v teoretickém zpracování otázek národní státnosti i národnostní otázky vůbec a rovněž jeho úlohu v jejich konkrétní realizaci na jednotlivých národních okrajích a jeho spolupráci s představiteli státních a stranických orgánů na těchto územích. Autoři jsou mnohdy titíž jako po roce 1956 (Tadevosjan, Radžabov, Čugajev aj.), výsledky jsou však podstatně nové, nevycházejí pouze z Leninových spisů, nýbrž i z nových archívních materiálů; souběžně s hodnocením Leninovy úlohy je kvalitativně nově vysvětlován vývoj v jednotlivých národnostních oblastech.¹⁷ Celou záplavu prací, ovšem různých kvalit, přineslo přineslo 50. výročí SSSR. Ty z nich, které se vyznačují novým přínosem, až na výjimky sice nepřinášely zásadně nová pojetí, zato znamenají zpracování dalších materiálů a zvl. utřídění výsledků dosavadních výzkumů, což má význam pro stanovení nových úkolů.¹⁸ Výsledky prací k 50. výročí SSSR rovněž mj. naznačily, že vytváření syntéz vzniku SSSR je dočasně uzavřeno a že je nezbytné hledat dílčí předpoklady prohloubení pojetí vzniku SSSR.

Zcela nové téma přinesly první obsáhlejší kritiky buržoazní historiografie, týkající se řešení národnostních vztahů po VŘSR a vzniku SSSR.¹⁹ Význam tohoto tématu plyne zvl. z faktu, že antisovětská historiografie považuje za nejtaktičtější útoky v těch dílčích otázkách, kterými se sovětská historiografie zatím nezabývala.

Rámec prací k 50. výročí SSSR svou koncepcí již výrazně překračuje nové Kuricynovo dílo *Přechod k NEPu a revoluční zákonnost*,²⁰ dodnes však ještě náležitě nedocenená. Těžiště výzkumu v dalších letech se totiž přeneslo k tématu intenzivněji rozvíjenému ještě od roku 1967 (s. 50. výročí VŘSR) — rozvoji národnostních vztahů a upevňování internacionalismu v sovětské společnosti; právě toto téma posléze naprosto převládlo v rámci publikací při příležitosti 60. výročí vzniku SSSR.²¹ Rozvíjení tohoto tématu na jedné straně v dosud nevidané míře rozšiřuje obzor pro plnění pochopení historického významu a dosahu vytvoření SSSR, na druhé straně se však v jeho hranicích (pokud se zařazuje) sama otázka vzniku SSSR chápe jen jako jeden z dílčích důsledků a současně předpokladů pro další etapy a její výklad nepřesahuje úroveň zestručněných tezí starších prací. Přitom naopak již celá řada nových edic dokumentů přímo podněcuje k prohloubení studia vzniku SSSR, zatím však nebyla plně využita.²² Druhé badatelské pole mající zásadní vztah k otáz-

kám vzniku SSSR představuje v období po roce 1972 zintenzívnění studia národněosvobozenického hnutí, jeho sociálněpolitické diferenciaci a vzniku sovětské moci v národnostních oblastech.²³

V československé historiografii se tématem vzniku SSSR z právněhistorického hlediska obšírněji zabýval E. Vlček,²⁴ se zaměřením na programy bolševické strany pojali své práce J. Kolečka a souběžně J. Hříbek,²⁵ s komplexněji historickým záběrem je pojat koncentrovaný výklad S. Cambela;²⁶ některé nové souvislosti načrtává sborník brněnských historiků k 60. výročí SSSR.²⁷ Významným edičním počinem byl i překlad Zlatopolského charakteristiky sovětské federace.²⁸

Z dílčí problematiky vzniku SSSR jakožto optimální podoby sovětské federace i jako formy řešení národnostní otázky prokázaly uzlový význam otázky programů národní státnosti a vztahů sovětských republik v letech 1917—1924 a zejména otázky podstaty vztahů sovětských republik do vzniku SSSR. Zejména pojetí vztahů sovětských republik již prošlo přímo převratnými proměnami, přičemž bylo neustálým polem ostrých diskusí a dodnes je vlastně nejméně uspokojivě řešeno; přitom má zásadní význam pro zhodnocení samotného vzniku SSSR a to především pro stanovení míry kontinuity či diskontinuity, kterou znamenalo vytvoření SSSR ve vývoji vztahů národních sovětských republik a v řešení národnostní otázky vůbec. Jednotlivá pojetí lze shrnout do základních typů: První z nich považuje vztahy sovětských republik od jejich vzniku až do vytvoření SSSR za vztahy mezinárodního charakteru, za vztahy nezávislých států, v kompromisnější podobě za vztahy konfederativní. Tato pojetí výrazně vystupovala ještě ve dvacátých letech, znovu se projevují po druhé světové válce až do počátku šedesátých let.²⁹ Avšak i základní dokumenty státních orgánů sovětských republik jsou s touto koncepcí v rozporu; při hlubší analýze jednotlivých rovin vztahů sovětských republik by pak z logiky této koncepce vyplývalo, že např. hospodářské vztahy sovětských republik by měly charakter pouhých zahraničněobchodních vztahů, což nelze nikterak podložit. Přesto se ještě v první polovině sedmdesátých let objevily práce, které toto pojetí kladou jako nepochybné pro obecný charakter vztahů sovětských republik.³⁰

Druhý typ, stojící kvalitativně na obdobné úrovni jako první, znamená právněformalistickou absolutizaci některých dokumentů a jejich výkladů z mezidobí 1917—1922 a vyústil v koncepci stupňovité cesty k SSSR v podobě tzv. vojenského, poté hospodářského a posléze diplomatického svazku sovětských republik. Toto pojetí, které se dosud hojně objevuje zvláště v učebnicové a příručkové literatuře,³¹ se vyznačuje mj. dvěma základními nesrovnalostmi; jednak předpokládá (analogicky prvnímu typu), že do uzavření příslušného svazku vztahy sovětských republik měly v dané oblasti mezinárodněprávní charakter, jednak povětšinou pojímá uzavření daného svazku za konečný krok v příslušné oblasti, bez případných nových kvalit v dalším vývoji.

Třetí typ znamená novou kvalitou nesrovnatelně vyšší úrovně. Zásadní krok v něm učinil V. M. Kuricyn ve výše uvedené práci z roku 1957. Tento typ zahrnuje pojetí postupného navazování kontaktů a svazků sovětských republik, jejich postupnou právní precizaci a průběžné prohlubování v mnohačetné řadě dílčích kroků až ke kvalitě, která znamená vznik SSSR. Pojetí tohoto typu kulminovala v letech 1967—1973 (mj. i ve výše jmenovaných spisech) jejich mi-

možným přínosem je konstatování (a jeho metodologické využití), že reálné vztahy mezi sovětskými republikami neodpovídají jejich institucionalizované podobě a základním státoprávním dokumentům, že jejich hranice povětšinou daleko překračují, že jsou mnohem diferencovanější, popř. v některých případech naopak státoprávní dokumenty nejsou zcela naplněny. Odtud byl odvozen úkol detailního všestranného studia vztahů sovětských republik v jejich reálné a každodenní podobě. Jeho naplňování, dodnes zatím nedovršené, se posléze od určité úrovně stalo předpokladem pro překonání i tohoto třetího typu; ani on se totiž nevyhnul některým nesrovnalostem, které jsou důsledkem někdy ještě přespříliš formálního právního pohledu. Na základě poznání revolučního vzniku sovětské moci v národnostních oblastech Ruska není přijatelný předpoklad, že na samém počátku sledovaného procesu existovaly samostatné sovětské republiky s plně rozvinutými státními orgány, které teprve poté přikračovaly k ustavování mezirepublikových kontaktů a spojení. Tato často neuvědomovaná fikce koření v ploché reprodukci tezí z prvních dokumentů sovětských republik a dokumentů RSFSR, jimiž se uznává nezávislost jednotlivých sovětských republik. Lineární pojetí vcelku prosté akumulace vazeb od nuly na počátku existence sovětských republik až po vznik SSSR vede většinou i k další fikci, že určitá forma kontaktu či vztahu je realizovatelná kdykoli a že se realizuje v momentě, kdy dosavadní akumulace vztahů jednoduše žádá nový článek v rámci prohlubování procesu spolupráce. Přesto i to nejjednodušší lineárně evolucionistické pojetí je velkým skokem vpřed proti druhému typu. Leckteré práce se ovšem omezily jen na mechanický, nepropracovaný výčet konkrétních příkladů spolupráce sovětských republik. Další nesrovnalost znamená (opět právníký) přístup, kdy se vazby mezi sovětskými republikami sledují jako vnější, mezistátní, které se postupně případně upevňují a přecházejí ve federativní — vnitrostátní. Posléze vystupuje jako nesrovnalost, že se vznik SSSR považuje víceméně za dovršení vývoje přerůstání od jedné kvality v druhou, ztrácí se pak často kontinuita s vývojem po vytvoření SSSR.

Po některých náznacích zvláště v pracích Čugajeva, Zlatopolského, Kuličenka, učinil nejvýraznější krok pro překonání třetího typu V. M. Kuricyn v roce 1972 ve jmenované práci náčtem analýzy vztahů mezi uplatňováním nové ekonomické politiky a potřebou fixace a upevňování revoluční zákonosti. Mimoto Kuricyn přinesl rozsáhlý materiál, jak se vztahy sovětských republik odražely v oblasti tvorby zákonných norem a v resortu spravedlnosti. Kuricynova kniha pak inspiruje k hledání dalších souvislostí mezi přechodem k nové ekonomické politice a potřebami urovnávání a stabilizace státoprávních vztahů mezi sovětskými republikami, z obecnějšího hlediska pak mezi přechodem sovětské společnosti od převažující obrany revoluce k postupnému plnění úkolů základních přeměn přechodného období od kapitalismu k socialismu a potřebou adekvátní podoby vztahů sovětských republik aj.

Znovu se tak dostáváme k tezi, že stav historiografie vzniku SSSR od roku 1972 do současnosti ukazuje, že vytváření syntéz v tomto tématu je načas vyčerpáno. Vystoupila potřeba zpracovat celou řadu dílčích otázek na základě zpřístupnění nového materiálu a v řadě případů též zužitkovat materiál již zpracovaný při jiných příležitostech. Tak bude nezbytné např. přesně podchytit charakter vztahů sovětských republik v momentě vzniku (ev. obnovy) repu-

blik, charakter samotného vzniku sovětské moci v národnostních okrajích Ruska, sledovat konkrétní vztahy sovětských republik v jednotlivých rovinách a rezortech realizace státní moci a správy; je třeba rovněž analyzovat odraz vývoje vztahů sovětských republik v programech státních i stranických, formování těchto vztahů podle jednotlivých republik a naopak dosah těchto programů pro reálný vývoj vztahů sovětských republik; vystupuje i otázka vztahu principu revoluční účelnosti a na druhé straně státoprávní fixace vztahů republik i blízká otázka uplatnění principu účelnosti v míře jednoty republik. Bude nutno všestranně osvětlit podstatu a formy užití základních pojmů v dobových dokumentech, jako např. federace, autonomie, svazová republika (zvl. v etapě před vznikem SSSR), autonomní republika, nezávislá sovětská republika aj.; velmi citlivě a detailně je třeba podchytit proměnlivost konkrétní náplně těchto i dalších pojmů, nakolik dobové užití odráží jejich tehdy ještě nestabilizovaný obsah. Zejména pojmy autonomie a federace se po dlouhou dobu nedostatečně rozlišovaly, pojem autonomní republika se obsahově stabilizoval až se značným časovým odstupem po vzniku SSSR a např. v roce 1919 se ještě příliš nerozlišovalo mezi republikami Ukrajinskou a Krymskou, výraz nezávislá sovětská republika zjevně neznamená nezávislost z obecně státoprávního hlediska apod.

Pro odhalení vztahů sovětských republik před vznikem SSSR i samotného procesu konstituování SSSR je žádoucí provést i systematickou analýzu úlohy stranických orgánů v zajišťování celosovětské jednoty i v zabezpečení suverenity sovětských republik před tlakem byrokratickecentralistických tendencí. Potřeba takového zpracování byla již mnohokrát proklamována, zatím však nebyla naplněna a autoři se povětšinou omezili jen na vyzvednutí faktu jednoty KSR(b) v celosovětském rámci. V tomto výzkumu bude třeba se opřít nikoli o běžné přístupné dokumenty programového a obecně dlouhodobého charakteru, nýbrž o materiál každodenního chodu stranických orgánů, odrážející jednotlivé aktuální operativní zásahy, dílčí zákroky ve zcela konkrétních záležitostech. Analogicky to platí i pro prohloubení výzkumu po státní linii.

Obsáhlým úkolem zůstává rovněž mnohostranná detailní analýza vývoje sovětské federace v období od konstituování SSSR do roku 1936; právě toto období je z celých dějin sovětské federace zatím nejméně zpracováno, přitom již bylo naznačeno, že vznik SSSR nelze plně pochopit bez poznání následujícího vývoje, mj. už jen proto, že naplňování právní formy, dané konstituováním SSSR představuje delší časový úsek.

V metodologických postupech při dalším zpracování otázek vzniku SSSR je třeba nadále vycházet z uznání vztahů sovětských republik do vzniku SSSR za federativní. Tento závěr lze na základě dosavadních výzkumů již jednoznačně přijmout, naopak jiné koncepce stále zřetelněji odhalují svou podobu právněformalistických absolutizací vybraných dobových dokumentů, tezí, popř. termínů. Přetrvávající snahy postavit vybrané teze hlavních ústavněprávních dokumentů a jejich prostřednictvím se snažit vysvětlovat historickou skutečnost musí nutně vést k neadekvátním výsledkům a to ve sledovaném tématu zvláště vzhledem k tomu, že řada dokumentů měla pouze vnější podobu základních státoprávních dokumentů a ve skutečnosti měla v první řadě manifestační a deklarativní či mobilizační význam a celkově většina dokumentů centrální proveniencí měla v této etapě charakter návodu k jednání a popudu k rozvoji místní iniciativy a nikoli normy v plném smyslu.

V rozpracovávání koncepce vztahů sovětských republik je třeba rovněž re-spektovat, že jednotlivé činitele objektivní nutnosti rozvíjet a prohlubovat stá-toprávní jednotu sovětských republik se projevovaly v různých obdobích s různou intenzitou a proměnlivou působností, totéž platí i o činitelích nezbyt-nosti upevňovat suverenitu sovětských republik. Je známo, že v bouřlivých do-bách prvních let sovětské moci doznávala konkrétní situace často radikálních proměn. Tato skutečnost pak nacházela různé podoby subjektivního uchopení a ztvárnění; mj. se tak často dostávala do konfliktu s různými apriorními a formalistickými přístupy. Teprve postupně se projevoval přechod od více-méně povrchních náhledů k hlubším analýzám a narůstala váha nositelů reál-ných stanovisek; objevilo se i uvědomování si oně proměnlivosti faktorů pů-sobících na podobu vztahů sovětských republik, odtud vyplynulo zprvu pově-domí, posléze uvědomění si nebezpečí prejudikace, která by vyplynula z příliš jednoznačných programů či konstitučních opatření, nakolik by vyplývaly z podmínek přechodného charakteru. Z řady opatření je zřejmé vědomí potře-by ponechat dostatečný prostor pro manévrování při případných nových proměnách objektivních faktorů, prostor pro více variant možného dalšího vývo-je. Proto se nepřistupovalo ke konečnému uspořádání a stabilizaci podoby sovětské federace hned po revoluci ba ani ne hned po vítězství v občanské vál-ce. Odtud plyne rozvoj vztahů sovětských republik v podobě, nazývané obvy-kle smluvní federací, jejíž chod se dál na bázi snadno změnitelných či zrušitel-ných dílčích konkrétních dohod a často i pouhého uplatňování dílčích vazeb via facti. Teprve v roce 1922 nazrávalo uvědomění si změny celkové situ-ace, změny objektivních faktorů ve prospěch státoprávní stabilizace a preciza-ce, ustavení SSSR pak znamenalo dalekosáhlý kvalitativní přelom. Při hodno-cení smluvní federace a jejího vyústění přitom bude nutno opustit koncepci postupné akumulace vazeb mezi sovětskými republikami a utužování jednoty sovětské federace. Je třeba naopak vycházet z jednoty sovětské federace od počátku, přičemž v jejím vývoji docházelo ke stále důslednějšimu upevňování suverenity národů prostřednictvím upřesňování postavení orgánů sovětských republik a detailnější dělby kompetencí mezi nimi a federálními orgány.

Celková koncepce ustavení SSSR se pak nemůže redukovat na pouhé řešení vztahů sovětských republik. Vznik SSSR totiž znamenal v prvé řadě zásadní kvalitativní skok v procesu sebeurčování národů, započatého ještě Říjnem, ja-kožto státoprávní předpoklad a nástroj řešení otázky faktické rovnosti národů v oblasti sociálněekonomické a kulturní.

Poznámky

¹ Srv. např. Stučka, P.: *SSSR i RSFSR. Sovetskaja konstitucija v voprosach i otvetach*, Moskva 1929; *Sovetskij federalizm. Sbornik statěj*, Moskva 1930; Aver'jev, V.: *Obrazovanija Sojuza SSSR*, in: *Sovetskoe strojitel'stvo*, 1937, č. 12, aj.

² Kalinin, M. I.: *K dvadcatiletiju obrazovanija SSSR*, Moskva 1942.

³ Trajnin, I. P.: *Sovetskoe mnogonacional'noje gosudarstvo*, Moskva 1947

⁴ Genkina, Je. B.: *Obrazovanije SSSR*, Moskva 1943; 2. dopl. vyd. 1947.

- ⁵ *Obrazovanie SSSR. Sbornik dokumentov*, Moskva—Leningrad 1949.
- ⁶ Jakubovskaja, S. M.: *Ob'jedinitel'noje dviženije za obrazovanie SSSR*, Moskva 1947
- ⁷ Čistjakov, O. I.: *Vzaimootnoženija sovetских republik do obrazovanija SSSR*, Moskva 1955; Kuricyn, V. M.: *Gosudarstvennoje sotrudničestvo meždu Ukrajinskoj SSR i RSFSR v 1917-1922 gg.*, Moskva 1957.
- ⁸ Levina, Z., Romanova, A.: *Velikaja rol' V. I. Lenina v obrazovanii Sojuza SSR*, Pravda, 11. ijul' 1956; Jakubovskaja, S. I.: *Rol' V. I. Lenina v obrazovanii SSSR*, Kommunist, 1956, č. 10; Pentkovskaja, V. V.: *Rol' V. I. Lenina v obrazovanii SSSR*, Voprosy istorii, 1956, č. 3.
- ⁹ Uvedme alespoň Giliľov, S. S.: *V. I. Lenin, organizator sovetskogo mnogonacional'nogo gosudarstva*, Moskva 1960; Čugajev, D. A.: *V. I. Lenin, osnovatel' sovetskogo mnogonacional'nogo gosudarstva*, Moskva 1960.
- ¹⁰ *S'jazdy sovetov Sojuza SSR, sojuznyh i avtonomnyh sovetских socialističeskich republik, I—VII*, Moskva 1959—1965.
- ¹¹ Např. pro Ukrajinu: *Velikaja Oktjabr'skaja socialističeskaja revolucija na Ukrajině, I—III*, Kijev 1957; *Graždanskaja vojna na Ukrajině, I—III*, Kijev 1967; *Kommunističeskaja partija Ukrainy v rezolucijach i rešenijach s'jazdov i konferencij*, Kijev 1958.
- ¹² *Kommunističeskaja partija — vdohnovitel' i organizator ob'jedinitel'noho dviženija ukrajinskogo naroda za obrazovanie SSSR*, Kijev 1962.
- ¹³ Kuličenko, M. I.: *Komunistična partija Ukrainy v borotbi za utvorenja SRSR*, Kyjiv 1962; týž: *Bor'ba Kommunističeskoj partii za rešenije nacional'nogo voprosa (1918—1920)*, Char'kov 1963.
- ¹⁴ Např.: *Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR (1917—1960)*, Kyjiv 1961; *Istorija deržavy i prava Ukrajins'koji RSR, I (1917—1937)*, Kyjiv 1967.
- ¹⁵ Jakubovskaja, S. I.: *Strojitel'stvo sojuznogo sovetskogo socialističeskogo gosudarstva (1922—1925)*, Moskva 1961.
- ¹⁶ *Istorija nacional'no-gosudarstvennogo strojitel'stva v SSSR, I—II*, Moskva 1968, 1970; 2. přeprac. vyd. 1972, 3. vyd. 1979; Jakubovskaja, S. I.: *Razvitije SSSR kak sojuznogo gosudarstva (1922-1936)*, Moskva 1972.
- ¹⁷ Tadevosjan, Je. V.: *V. I. Lenin o gosudarstvennyh formach rešenija nacional'nogo voprosa v SSSR*, Moskva 1970; Radžabov, S.: *V. I. Lenin i sovetskaja nacional'naja gosudarstvennosť*, Dušanbe 1970; Čugajev, D. A.: *V. I. Lenin — osnovatel' sovetskogo mnogonacional'nogo gosudarstva*, Moskva 1970; Mnacakanjan, A. N.: *Lenin i rešenije nacional'nogo voprosa v SSSR*, Jerevan 1970; Kuličenko, M., Malančuk, V.: *V. I. Lenin i roz'jazannja nacional'noho pytanja na Ukrajinu*, Kyjiv 1971 a řada dalších.
- ¹⁸ Vyzvednout je třeba především: Čugajev, D. A.: *Kommunističeskaja partija — organizator SSSR*, Moskva 1972; Zlatopol'skij, D. L., Čistjakov, O. I.: *Obrazovanie Sojuza SSR*, Moskva 1972; Zlatopol'skij, D. L.: *SSSR — federativnoje gosudarstvo* (2. dopl. vyd.), Moskva 1972; Azizjan, A. K.: *Leninskaja nacional'naja politika v razvitii i dejstvii*, Moskva 1972; Babij, B. M.: *Sojuz RSR i rol' Ukrainy v jeho utvoreni*, Kyjiv 1972.
- ¹⁹ Zenuškina, I. S.: *Sovetskaja nacional'naja politika i buržuažnyje istoriki*, Moskva 1971; Nahorna, L. P.: *Protvy buržuažnyh fal'syfikacij nacional'noji polityky KPRS*, Kyjiv 1974; Grošev, I. I., Čečenkina, O. I.: *Kritika buržuažnoj fal'sifikacii nacional'noj polityki KPSS*, Moskva 1974; Buldakov, V. P., Kulešov, V. P.: *Istorija obrazovanija SSSR i kritika jeje fal'sifikatorov*, Moskva 1982.
- ²⁰ Kuricyn, V. M.: *Perechod k nepu i revoljucionnaja zakonnosť*, Moskva 1972.
- ²¹ Počet titulů jde do desítek, uvedme alespoň: Licholat, A. V.: *Pod znamenem družby narodov*, Moskva 1970; týž: *Sodružestvo narodov SSSR v bor'be za postrojenije socializma*, Moskva 1976; Lycholat, A. V.: *Lenins'ka nacional'na politika partiji v dji*, Kyjiv 1977; Čyrko, V. A.: *Dosvid KPRS u zdijsnenni lenins'koji nacional'noji polityky ta joho mižnarodne značennja*, Kyjiv 1976; Abdulatinov, R. G., Burmistrova, T. Ju.: *Leninskaja politika internacionalizma v SSSR. Istorija i sovremennost'*, Moskva 1982; Grošev, I. I.: *Suščnost nacional'noj polityki KPSS*, Moskva 1982; *KPRS — organizator braters'koho spivrobitnyctva narodiv SRSR*, Kyjiv 1982; *Internationalizm sovetskogo naroda. Istorija i sovremennost'*, Moskva 1982; Kuličenko, M. I.: *Obrazovanie i razvitije Sojuza SSR. Problemy teorii, programmy i polityki KPSS*, Jerevan 1982; Charmandarjan, S. V.: *Spločenie narodov v strojitel'stve socializma. Opyt ZSFSR*, Moskva 1982; Višnëvskij, A. Ja.: *Leninskaja nacional'naja politika v dejstvii*, Dušanbe 1982; *Triumf velikich sveršenij*, L'vov 1982 aj
- ²² Např.: *Obrazovanie Sojuza Sovetskich socialističeskich republik*, Moskva 1972; *Sovetskoje sodružestvo narodov*, Moskva 1972; *Kommunističeskaja partija — vdohnovitel' i organizator ob'jedinitel'noho dviženija ukrajinskogo naroda za obrazovanie SSSR*, Kijev 1972 [2. podstatně rozš. vyd.]; analogické sborníky i pro další národnostní oblasti. Množství inspirativního materiálu ob-

sahuje nově pojatá edice *Kompartija Ukrajiny v rezolucijach i rišennjach z' jizdiv, konferencij i plenimiv CK, I*, Kyjiv 1976.

²³ *V bor'be za vlast' Sovetov na Ukrajině*, Kijev 1977; Saat, I., Siilivask, K.: *Velikaja Oktjabrskaja socialističeskaja revolucija v Estonii*, Tallin 1977; Tagirov, I. R.: *Revoljucionnaja bor'ba i nacional'no-osvoboditel'noje dviženije v Povolž'je i na Urale [fevral'-ijul' 1917]*, Kazaň 1977; týž: *V bor'be za vlast' Sovetov. Oktjabr' i nacional'no-osvoboditel'noje dviženije v povolž'je i na Urale*, Kazaň 1977; Děmidov, V. A.: *Oktjabr' i nacional'nyj vopros v Sibiri*, Novosibirsk 1978; Makarova, G. P.: *Iz istorii nacional'no osvoboditel'nogo dviženija v Rossii v 1917 g. [vostočnyje rajony]*, Moskva 1979; Krutalevič, V. A.: *Rožděnije Belorusskoj Sovetskaj respubliki*, Minsk 1979 aj.

²⁴ Vlček, E.: *Gosudarstvenno-pravovoe razřešěnije nacional'nogo voprosa v Sovetskaj Rossii*, Brno 1971; Týž: *Vznik SSSR*, Praha 1976; týž: *Vývoj a zdokonalování sovětské socialistické federace*, Brno 1982.

²⁵ Kolečka, J.: *Národnostní otázka v programech socialistických stran za první světové války*, SPFFBU, C 18—19; týž: *Národnostní otázka v programu KSSS v letech 1917-1922*, ČMM, 1972, s. 209—237, Hříbek, J.: *Vznik společenství sovětských národů*, Praha 1972.

²⁶ Cambel, S.: *Ku vzniku sovietskej federácie*, Bratislava 1973.

²⁷ *60 let SSSR*, Brno 1982.

²⁸ Zlatopolskij, D. L.: *SSSR — federativní stát*, Praha 1973 [podle I. vyd originálu z r. 1967].

²⁹ Srv. např. Lepeškin, A. I. a kol: *Kurs sovětského gospodarstvennogo prava*, Moskva 1962. Ostré kritice byly tyto názory podrobeny zvl. počátkem 60. let; srv. Jakubovskaja, S. I.: *Sovětskaja istoriografija obrazovanija SSSR*, *Voprosy istorii*, 1962, č. 12.

³⁰ Výrazně např. řada studií A. S. Babajeva in *Izvestija AN Azerbajdžanskaj SSR*, ser. *Istori*, filozofii i prava, 1972, 1973.

³¹ V poslední době např.: Berchin, I. B.: *Istoriija SSSR 1917—1978*, Moskva 1979.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСТОРИОГРАФИИ ОБРАЗОВАНИЯ СССР

Проблема образования СССР в качестве одной из существенных частей решения национального вопроса в советской стране стала обрабатываться уже с двадцатых лет. Но первые статьи и монографии отличались преобладающим юридическим формализмом. Историография проблемы в этапе сороковых и первой половины пятидесятих лет уже перешла к более широкой и многосторонней основе источников. Переломом стали стали монографии Якубовской (1947 г.), Чистякова (1955 г.) и именно Курицына (1957 г.), открывающие многогранность проблемы взаимоотношений советских республик до образования СССР. Параллельно получили значение труды открывающие роль В. И. Ленина в образовании СССР. Качественно новую основу для оценки процесса образования СССР дали обработки истории СССР как союзного государства, именно Якубовской и коллективная История национально-государственного строительства в СССР. Замечательную идею исследовать соотношение перехода к непу и образования СССР принес Курицын в 1972 г. 60 годовщина образования СССР была встречена преобладающей тематикой развития национальных отношений и укрепления интернационализма в советском обществе. В будущем надо еще подробно разработать многие отдельные вопросы, именно развития национально-освободительного движения и становления советской власти в национальных окраинах и снова возвратиться к сложной проблеме отношений советских республик. Конечно, основным остается вопрос образования СССР как качественного сдвига в процессе самоопределения наций.

